

GELENEK VE MODERNİTE ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA SPOR ETİĞİ*

Nejdet DURAK**

ÖZET

Spor bir kültür unsuru olarak sosyal bir etkinliktir. Bu yönüyle geçmişten günümüze her toplumda farklı boyutlarıyla varlığını sürdürmektedir. Farklı ülkelerde öne çıkan çeşitli sportif etkinliklere baktığımızda kendi kültürel yapılanmalarıyla şekillenmiş, hayata bakışlarını, geleneklerini, örflerini, tutkularını ve alışkanlıklarını yansıtan, toplumsal düşünce ve davranışlarını belirginleştiren sportif etkinliklerin gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda spor etkinliği toplumun her kesiminden insanların büyük bir ilgiyle kendisine yöneldiği; milli ve uluslararası niteliklere sahip, sosyal, psikolojik, estetik yönü bulunan, kültürel ve ahlâkî bir olgudur.

Küreselleşme süreci ile birlikte, kültürün bütün unsurlarında olduğu gibi spor etkinliğinde de tek biçimli yapılar öne çıkmaktadır. Kurallar, ilkeler, amaçlar bütün toplumlar için geçerli tek biçimli bir yapılanma olarak tezahür etmektedir. Bu olgu bir yandan spor etkinliğini, aynı sporu yapan insanları ortak bir zeminde birleştirmekte, farklı kültürler, dinler, diller, siyasi telakkiler, ortak bir zeminde aynı yapılanmanın bir parçası haline gelmektedir. Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar insanlık ortak bir zeminde, bir arada olma imkânını spor etkinlikleriyle yakalamaktadır. Bundan dolayı spor etkinliğini sadece bedensel ve bireysel bir etkinlik olarak değerlendirmek mümkün değildir. Spor ve olimpizm kavramının tarihi gelişim süreci içerisinde kazandığı boyut ve muhteva bunun en açık ifadesidir.

Spor etkinliği, kapitalizmin, küreselleşme sürecinin temsil ettiği ekonomik ilişkilerin vücut bulduğu bir boyutu da taşımaktadır. Maddî ilişkilerin öne çıktığı bu süreç, değer ve yargı ölçülerini de etkileyip değiştirebilmektedir. Bu aynı zamanda olimpizm kavramının içinde yer alan dostluk, kardeşlik, mükemmellik, daha iyi ve güzele ulaşmak, her türlü dil, din, ırk, politik görüş ve yaklaşımların üzerinde yer almak ilkesinin ve bu amaçlarla düzenlenen olimpiyat oyunlarının temel anlayışının karşısında tezat oluşturan bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Spor etkinliklerindeki

* “Bu makale Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 7-8 Mayıs 2010 tarihinde Konya’da düzenlenen *Modern Çağda Ahlak Sempozyumu*’nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., S.D.Ü., İlahiyat Fakültesi, nejdetdurak@sdu.edu.tr

asıl önemli olan yön insanın eğlence, yaşama sevinci, kardeşlik duygusunu, ortak insanlık ülkülerini, sportif ilkeleri ve sporun en önemli yönünü, ruhunu, ahlaki değerlerini oluşturan sportif erdem (:Fair play) ilkesinin hayata geçirilmesidir. Bunun göz ardı edildiği durumda ise spor sadece bir itiş kakış, sporun amaçlarını yadsımak olacaktır. İnsanları birbirine düşman eden bir etkinlik şüphesiz sporun amaçlarıyla bir tezat oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Sportif Etik, Fair play, Etik, Değer

ABSTRACT

Sport Ethics in The Context of Tradition and Modernity

Sport is a cultural activity. All kinds of sport has a different variations amongst in various cultures and societies, one would observe that they are deeply influenced by their personal and social preferences for traditions, attitudes, world views, habits etc. Therefore sportive activities have their own national and international flavours with various dimension of personal, social, aesthetics, and ethical phenomena.

The process of globalisations affects on sport as much other areas. Rules, principles, aims become utility for all nations. These phenomena bring together activities and people of sport on a common ground. Various cultures, religions, languages, political views also become part of this process. It has never been like today, humanity come together on a common ground as much as it happens in sportive activities. Thus, sportive activities are not only bodily and personal activities but also they are part of global activities as it can be followed the concepts of sport and Olympics.

Sport is also part of grater picture within capitalist relations in globalisation. Financial relations effect values and judgements. This might be interpreted within friendship, excellency, reaching to goodness, all kinds of races, political views of the main aims of Olympics. However, the real aims of the sportive activities are entertainment, happiness, friendship for the principles of sport ethical and human side of the activities. Ignoring these values sports may turn out to be just a hustle and bustle. If then, sport without certain values and aims may cause animosity.

Key words: Sport, Sportive Ethics, Fair play, Ethics, Value

Giriş

Spor kavramı, insanın bedenî ve düşünce yeteneklerini bir bütün olarak geliştirmeye yönelik bireysel veya diğer insanlarla karşılıklı olarak gerçekleştirdiği eğlenme, yarışma gibi yönelimleri içeren eylemler toplamıdır. Bu yönüyle spor olarak tanımlanan aktiviteler günümüzdeki boyutlarına tarihi süreç içerisinde bir takım değişim ve dönüşümlerden geçerek ulaşmışlardır.

Modern spor dalları, geleneksel spor dallarının toplumsal ve ekonomik ilişkilerin uzun bir serüveni neticesinde şekillenmiştir.

Spor bir insan etkinliğidir ve onun ontolojik bir niteliğine işaret etmektedir. Spor ve oyun, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır ve insanın olduğu her yerde asırlardır varoluşunu sürdürmektedir. Bazı düşünürler insanı *Homo Ludens*, oyun oynayan insan olarak tanımlamaktadır. Johan Huizinga (1872-1945), insan eylemlerini oyun teorisinden hareketle açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre oyun, kurgusal, insanı kuşatan, özgür bir eylem biçimidir. Huizinga, oyunun kültür ve toplum için önemine işaret etmekte, oyunun kültürü öncelediğini ve ürettiğini savunmaktadır.¹ Oyun kuramı ve sanat konusundaki görüşleriyle tanınan Alman düşünür Friedrich Schiller'e (1759-1805) göre "*insan oynadığı sürece tam insandır.*"² Bu anlayış doğrultusunda spor ve oyun insana özgü, insanı özgür kılan bir etkinlik olarak değerlendirilmiştir. Spor en açık ifadesiyle bir oyundur ve oyun kuramının bütün muhtevasını üzerinde taşımaktadır. Çağdaş düşünürlerimizden Atilla Erdemli'de oyun olarak sporun bir *deneme* olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre oyun, insanın *arayışının*, kendini *aşma* çabasının, bu dünyada *somutlaşmasının*, *varoluşunun* bir ifadesidir. Bu yönüyle spor etkinliği insana özgüdür ve onun bütün insanî duygularını yansıttığı, zevk aldığı, hoşlandığı, mutlu olduğu, tekrarlamak istediği bir etkinliktir.³

Spor ve oyun yarışmayı birleştiren, beden yeteneğinin öne çıktığı, kazananların ödüllendirildiği, üst düzeyde bir oyun, mücadele ve çabayı gerektiren bir uğraşdır. Kurthan Fişek, spor'un farklı tanımlarına yer vermektedir. Bu tanımlardan birincisine göre spor, insan doğasında bulunan saldırganlık için sağlıklı ve barışçı bir emniyet supabıdır. Dostça rekabet ortamı bir açıdan savaşın barışçı ikamesidir. İkinci tanıma göre ise spor, kişinin ruh ve beden sağlığını güvence altına alan, günlük hayatın gerginlik ve sürtüşmelerini ortadan kaldıran bir araçtır. Üçüncü tanım, Ludwing John'ın ortaya attığı, sporun yurtsever, hiyerarşik ve otoriter bir devlet eliyle ulusal birliği örgütleyen bir eğitim aracı olmasıdır. Dördüncü tanıma göre spor, kitlelerin ahyonudur. Bu tanım sporu Marksist bakış açısıyla değerlendirmekte, kapitalizmin bunalımı ile sporun konu olduğu kitlesel ilgi arasında ters bir orantının olduğu görüşünü ileri sürmektedir.⁴ Spor etkinliğini belli bir topluma, döneme, coğrafyaya özgü bir

¹ Johan Huizinga, *Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture*, Beacon Press, 1950, p. 1, 8, 36.

² Morgan, William John and Meier, Klaus V. (eds.) *Philosophic Inquiry in Sport*, Human Kinetics, 1995, p. 102.

³ Atilla Erdemli, *İnsan. Spor ve Olimpizm Spor Felsefesi Yazıları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996, s. 64-65; ayr.bkz. Mehmet Ali Kılıçbay, *Felsefesiz Sanat Oyunsuz Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 89. vd.

⁴ Kurthan Fişek, *Spor Yönetimi*, Ankara 1980, s. 27 vd.; Ayrıca burada işaret edilmelidir ki Francisco Franco'nun Bernabeau stadyumu konusunda '*Bana 150 bin kişilik bir uyku tulumu yapın*'; Antonio Salazar'ın '*Portekiz'i kırk yıl üç F ile: Fiesta (şölen), fatima*

nitelik olarak tanımlayamayız. Tarihi gelişim süreci içerisinde spor etkinliği her kültür ortamında farklı yapılanmalarla var olmaktadır. Toplumlar kendi siyasi, ekonomik, kültürel, ideolojik gelişim sürecini, hayata bakışlarını yansıtan, düşünce ve davranışları şekillendiren belirli spor dallarını öne çıkararak bu sürece katkıda bulunmuşlardır.

Bromberger'in ifadesiyle "Bir futbol maçını büyüleyici buluyorsak, bu sadece bizi oyaladığı için değil, toplumlarımızın merkezi değerlerini yoğunlaştırılmış biçimde görünür kılmasındandır...Futbol maçı çok gaddar bir biçimde bize başka temel doğruları da hatırlatır; özellikle de bizim mutluluğumuzun başkasının mutsuzluğu demek olduğunu...Genel değerlerin büyüteç altına alındığı bir yer olarak futbol sahası, etnologların yerel hususiyetleri gözlemlemesi için de mükemmel bir yerdir. Bir kere bugün stadyum, kentsel bir cemaatin kendisini hem bir bütün olarak hem de ayrışmışlığı ile enine boyuna yansıtabildiği ender yerlerden biridir. Orada, toplumsal ilişkiler olağanüstü güçlü ifadelerle yüklü ritüellerle teatralleştirilir. Bu temel de stadyum titiz bir tahlili sahiden hak etmektedir. Ayrıca bir takımın gerek tertibi gerekse oyun stili, bir kentin reel ve muhayyel/mutasavver kimliğinin metaforlarını ortaya koyar."⁵

Bu yönüyle spor, ayrı kültürel tabakalar arasında ortak bir dilin, *anlaşma* veya *ayrışma* zemininin kurulmasında büyük bir ilgiye sahiptir. Mesela Futbolun uluslararası yaygın bir spor olmasını şüphesiz basit kurallar ile oynanmasıyla açıklamak veya amatör olarak çok kolaylıkla gerçekleştirilecek bir etkin olmasıyla izah etmek mümkün gözükmemektedir. Her şeyden önce futbol tek başına, bireysel gerçekleştirilecek bir etkinlik değildir. Bir takım olma zorunluluğunu, diğer insanların işin içine dâhil edilmesini gerektirmektedir. Bu ise daha geniş bir çevrenin, bir mahallenin, bir ilçenin, toplumun belli bir kesiminin işin içersine dâhil edilmesini beraberinde getirmektedir. Bromberger bu konuya işaret ederek şu hususların altını çizmektedir: "(Futbol) Bu yönüyle de şehrin, toplumun bir aynası olma niteliğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda sorgulanması gereken husus bir seyirci topluluğunun stadyum içersindeki dağılımının, takımların oyun stilinin şehrin sahip olduğu toplumsal değerleri nasıl yansıtabileceğidir. Bunu izah etmek için bir iki özelliğe işaret edilebilir. Yaygın anlayışın aksine spor severlerin birlikteliği kendi içersinde yeknesak bir bütünlük arz etmez. Bu yönüyle şekilsiz, anonim bir bütünlük oluşturmaz. Seyirci topluluğunun tribünlerdeki dağılımı semt, yaş, meslek ve etnik yapı gibi farklı boyutları yansıtır. Ayrıca insanların kıyafetleri, jestleri, tezahüratları ve belirli alışkanlıklarını yansıtmaktadır. Bu yönüyle stadyum kentin toplumsal yapısının aslına sadık bir minyatürünü sunar."⁶ Bu açıdan sportif etkinlik her

---

(*örgütlü din*) ve *futbol ile yönetim*' ifadeleri bu farklı yaklaşımlara bir örnek olarak zikredilebilir.

⁵ Cristian Bromberger, *Stadyumdaki Kent, Futbol ve Kültürü*, Der. Roman Horak ve diğerleri, İletişim Yayınları İstanbul 1993, s. 41-42.

⁶ Cristian Bromberger, *a.g.e.*, s. 43.

toplumun kendine özgü olan geleneklerini, örflerini, tutkularını ve alışkanlıklarını yansıtmaktadır.

Taylor konunun farklı bir yönüne, işaret etmektedir: “Futbol toplumsal hayatta hala, özel hayat alanında veya tüketimin ritüelleşmiş biçimleriyle karşılaşamayan birtakım işlevleri üstleniyor. Başka bir deyişle futbol hala –inat ve ısrarla- ‘salt belirli spor takımlarıyla özdeşleştirilemeyen bir yere olan aidiyet talebini’ temsil ediyor.”⁷ Bu yönüyle toplumlar kendi bünyelerine özgü sportif etkinlikleri öne çıkarmakta, kendi kültürel değerlerini yansıtan sportif etkinliklere yönelmektedirler.⁸

Tarihte savaşların büyük ölçüde beden gücüne dayalı olmasından dolayı, spor savaşa bir ön hazırlık olarak görülmüş ve önem verilmiştir. Koçak bu hususa işaret ederek şunları vurgulamaktadır: “Yarışmacı sporların zamanla savaşın ‘barışçı’ bir alternatifine dönüştüğü de düşünülebilir. Eski Yunan şehir devletlerinin en savaşçısı olan Sparta, kendi gençlerinin olimpiyatlara ve öteki *panhelenik* oyunlara katılmasına izin vermezdi. Tudor hanedanı zamanında İngiltere’de de defalarca yasaklanmıştı futbol maçları. Devlet, gücün ve şiddetin biriktirilerek sadece düşmanı öldürmek için kullanılmasını istiyor olmalıydı. Erkek çocukların ergenlik çağına kadar anne himayesinde büyüdüğü geleneksel Hint toplumunda ise yarışmacı sporlar hiç gelişmemişti.”⁹ Bu yaklaşıma göre savaşla spor aynı enerji üzerinde bir paylaşımı ifade etmektedir. Buna göre, enerji sadece bu faaliyet esnasında boşaltılmamakta, “dönüştürülmekte”, “yararlı” amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu açıdan yıkıcı olabileceği gibi, yapıcı amaçlara da hizmet etmesi söz konusu olabilecektir. Spor etkinliğinin amacı ve bu amaca yönelik örgütlenmesi, kullanılan enerjinin boyutları ve düzeyi üzerinde etkili olmaktadır. Bunları örneklemememiz gerekirse, ulusal düzeyde gerçekleştirilen bir sportif etkinlik ile uluslararası bir müsabakanın arasındaki kullanılan enerji ve motivasyon unsuru ile farklı spor dallarının, güreş veya boks gibi spor dallarının gerektirdiği çaba buna örnek olarak gösterilebilir. Takım oyunları ve bir araç yardımıyla gerçekleştirilen spor müsabakalarında bu şiddeti tampon görevi yerine getirerek tolere eden bir unsur olarak “top” gibi araçlar devreye girmektedir.¹⁰

Spor, bir değer olarak her toplumda bir varoluşa sahiptir. Spor, insanın bir boş zamanı değerlendirme, zaman tüketme uğraşısı olmanın ötesinde fiziki ve ruhsal bilincini geliştirmesini olanaklı kılan anlamlı bir insan etkinliğidir. Sporun insanın sahip olduğu “temel hak”lardan biri olduğu hukuk disiplini

⁷ Ian Taylor, “Hillsborough 15 Nisan 1989 Gelenekle Modernleşme Arasındaki İngiliz Futbolu”, *Futbol ve Kültürü*, Der. Roman HORAK ve Diğerleri, İletişim Yayınları İstanbul 1993, s. 64.

⁸ Nejdet Durak, “Spor ve Felsefe”, SOBE Sosyal Bilimler Evi, S. 3, Ağustos 2006, s. 37.

⁹ Orhan Koçak, “Feyyaz’ın Tekmesi, Futbol Üzerine Psikanalitik Notlar”, *Futbol ve Kültürü*, Der. Roman HORAK ve Diğerleri, İletişim Yayınları İstanbul 1993, s. 313–314.

¹⁰ Orhan Koçak, *a.g.m.*, s. 314.

tarafından da incelenen bir konudur.¹¹ Spor, insanın bedeniyle topluma, tarihine, çevresine açılan bir kapıdır. Kişinin bireyselliğinin farkına vararak toplumsallaştığı, insan olmanın bütün koşullarını “insan gibi insan olma olanağının” öğrenildiği bir sürecin adıdır.¹² Bu yönüyle, spor, sadece insanların fiziki ve psikolojik yönden gelişmesini sağlayan bir faaliyet alanı olmanın ötesinde kişinin sorumluluk duygusunu geliştiren, onu sosyalleştiren, hayata bakışını ve değer anlayışını etkileyen faktörlerin en önemlilerinden biridir.

Spor ve Felsefe

Spor felsefenin, dar bir perspektifle, etiğin nasıl konusu haline gelir? Mesela bir spor etkinliğinde, voleybolda servis atan bir oyuncunun gerçekleştirdiği bu vuruşun etik bir yönü bulunmayabilir. Fakat sporcunun bu vuruş ve sonrasındaki tavır ve eylemleri, başarısını veya üzüntüsünü yansıttığı biçimi bir anda onun etiğin ve psikolojinin konusu haline getirebilmektedir.¹³ Spor etiği, insan ve spor olayının varoluşsal bir yönüne işaret etmektedir. Spor insana ait bir niteliktir. Günümüz spor etkinliklerinin içerdiği farklı branşlar bize bütün bu alanları kuşatıcı etik bir perspektifin sağlanmasında bir güçlük olarak gözükebilmektedir. Bu anlayış spor etkinliğinde etik olarak bir plüralizmin olduğu düşüncesine götürebilir. Bundan dolayı sahip olunması gereken spor etiği üzerine düşünürken ilkeleri belirli bir spor dalına yönelmekten öte bir bütün olarak kuşatıcı bir perspektife, estetik gibi diğer disiplinlerin de bakış açısıyla, bütün spor etkinliğini kapsayıcı bir kuşatıcılığa sahip olmalıdır. Ayrıca vurgulanmalıdır ki spor etkinliği, spor eylemini gerçekleştiren sporcunun yanı sıra, seyircisinden ekonomisine farklı alanları da kuşatan bir boyutu kapsamaktadır.¹⁴

Bu durumda etik, bir takım genellemeler sunmanın yanı sıra spor eylemini gerçekleştiren kişinin somut eylemlerinden hareketle somut olaylarla genellemenin pekiştirilmesine, dolayısıyla canlı bir değer perspektifinin oluşumuna katkı sağlar. Etik açıdan üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus da sporcunun sadece başarı kazanma uğruna yasal uygulamalar ve yasaklamalara rağmen doping amacıyla ilaç kullanımınıdır. Spor etkinliğinde etik değerler, dopinge ve şiddete yönelmenin, şike olaylarının, sporun sadece ticari bir meta haline dönüşmesinin, kazanma hırsının sportif etkinliğe katılımın önüne geçmesinin engellenmesi gibi başlıkları kapsamaktadır. Şahin’in ifadesiyle:

¹¹ Atilla Erdemli, *Bir Temel İnsan Hakkı Olarak Spor, Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, S. 1–6, Ankara2003, s. 10–11.

¹² Ahmet İnam, “*Bedenim Kimin? Bir Spor Felsefesi İçin Bazı İpuçları*”, Felsefe Dünyası, S. 8, Temmuz 1993, s. 10.

¹³ Mehmet Şahin, *Spor Eylemlerinde Etik Değer Sorunu*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana 2003, s. 3.

¹⁴ Milan Hosta, *Ethics and Sport: Whose Ethics, Which Ethos—a Prolegomenon*, Kinesiology 40 (2008) 1:89–95, p. 89–90.

“Çağımızın en önemli etkinlik alanlarından birisi olan ve ‘gelişmiş bir endüstri’ durumundaki spor, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal manipülasyonların yanı sıra çok ciddi başka bir çerçevede tehlikeli bir durum ile karşı karşıyadır. Bu tehlike spor eylemlerinde var olan etik değer sorununda somutlanmaktadır.”¹⁵ Bundan dolayı spor etkinliği etik perspektifle değerlendirmeyi içeren bir boyutu bizlere sunmaktadır.

İnsanlara ve topluma moral kazandırma yönü ile öne çıkan spor etkinliğine karşı büyük bir ilgi duyulmasına rağmen, küreselleşme ile birlikte spor etkinliği sadece sonuç üzerine odaklanan, sportif eylemin niteliğinin sorgulanmadığı bir süreci belirginleştirmektedir. Sadece kazanma üzerine odaklanan bir spor eylemi sporcu dışında taraftar ve kulüp yöneticisi gibi, olayı farklı perspektiflerde ele alanlar tarafından, sporun dışında farklı bir boyuta taşınmaktadır. Sporun bir pazar ekonomisi değeri olarak öne çıkarılması onun bir market değeri, bir meta olarak (hypercommodification) görülmesine ve tutumların bu yönde geliştirilmesine neden olmuştur. Kulüplerin bir ticari müessese haline dönüşmesi, amatörlüğün yerini profesyonelleşmenin alması, bir diğer ifadeyle profesyonelleşmenin yükselen değer olarak görülmesi, Sportif erdemini yerine sporcunun bir meta olarak değeri ve transfer ücretinin düşünülmesi, kar ve zarar hesaplarının öne çıkması bu sürecin getirdiği bir paradigma olarak düşünülebilir.¹⁶

Bir spor etkinliğinin kurallarının reklam ve kar elde etme doğrultusunda değiştirilmesi, spor etkinliğini yozlaştırmaktadır. Sporu spor yapan asıl değerler kendi içinde var olan fair play gibi ilkelerin göz ardı edilmesiyle veya ticari bir emtiaya dönüştürülmesiyle, etiği ilişkili olduğu metafizik değerlerden, sosyal ve kültürel bağlamından koparmaktadır.¹⁷

Bu konuya işaret eden İnam şu hususların altını çizmektedir: “Spor, salt eğlencelik bir iş, bir boş zamanı harcama uğraşısı değildir. Spor, insanın bedenine derin biçimde sahip çıkmasına yardımcı olan anlamlı bir insan etkinliğidir. Spor aracılığı ile kim olduğumu, nasıl düşündüğümü, duyduğumu, nasıl bir çevrede, dünyada yaşadığımı anlarım. Spor, bedenimle kendime, topluma, tarihime, çevreme açılan bir kapıdır. Sporla insan, bedeninin enerjisiyle kendini, birey olmayı, toplum olmayı, insan olmayı öğrenir. Bu açıdan büyük bir olanaktır. İnsan gibi insan olma olanağıdır. Geleceğin insanının önüne açılan, daha iyi bir çevre, daha iyi bir dünya, daha iyi bir evren için önemli bir fırsattır.”¹⁸ Bu açıdan spor salt bir vakit geçirme uğraşısı olmasının ötesinde, insanın beden ve ruh bütünlüğüne, çevre ve kültürüne etki eden, dönüştüren ahlâkî bir bakıştır.

¹⁵ Mehmet Şahin, *a.g.y.*

¹⁶ Adrian Walsh-Richard Giulianotti, *Ethics, Money and Sport. This Sporting Mammon*, London: Routledge, 2007, p. 14–15.

¹⁷ Adrian- Giulianotti, *a.g.e.*, p. 37 vd.

¹⁸ Ahmet İnam, *a.g.m.*, s. 10.

Hayatın her aşamasında etik veya etik dışı olarak nitelendirilen eylemlerle iç içe bir hayat sürdüren insanın eylemlerini özel bir araştırma alanı olarak inceleyen, bu alana yönelik ilkeleri, varlık niteliklerini, ortaya koyan disiplin etik olarak tanımlanmaktadır.¹⁹ Tarihi süreç içerisinde etik, insan eylemlerinin dar bir bakış açısıyla değerlendirildiği “olması gerek” in bir bilimi olarak değerlendirilmiştir. Aristoteles’den beri süregelen bir anlayışla felsefe: “Ne bilebiliriz?”, “Ne yapmamız gerek?”, “Ne umabiliriz?” ve Kant’ın katkısıyla “İnsan nedir?” sorularının sınırladığı bir uğraşı alanı olarak tanımlanmıştır. Felsefenin temel ilgi alanlarına yönelik olarak düşünülen bu metafizik soru(n)lardan ikincisi insanın ne yapması, nasıl davranması gerektiğine yönelik bir ahlâk metafiziği üzerinde durulmasını dile getirmektedir.²⁰

Felsefenin bir toplumun maddi ve manevi bütün yönlerini kuşatıcı özelliğine işaret eden Olguner’e göre: “Bir milletin düşüncesi, o milletin maddi kültüründe, tekniğinde, bunun temeli olan ilminde, sanatında, edebiyatında, ahlâki-siyasî davranışlarında ve idari faaliyetlerinde tezahür eder. Öyleyse, bir milletin düşünce dünyasını görüp tanımak demek, onun tarih sahnesine çıktığı günden itibaren düşüncesinin tezahürü olarak ortaya koyduğu kültür, teknik, ilim, sanat... ürünlerini, gösterdiği siyasî-ahlâkî tutum ve davranışları ile idarî-iktisadî başarılarını görüp tanımak demektir.”²¹ Bu bağlamda spor etkinliği toplumsal yaşamın önemli bir unsuru olarak, kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal yansımalarıyla ve bunların yanı sıra etik değeriyle öne çıkmaktadır.

Spor ve felsefe ilişkisi etik açıdan ele alındığında kapsam olarak, sporla ilgili kavram ve konuları, spor basınının etik boyutta incelenmesini, doping için ilaç kullanımı, şike vb. hususların sorgulanmasını içermektedir. Bu yönüyle genel bir bakış açısıyla sporun doğası ve amacının felsefi boyutta incelenmesidir. Bu açıdan etik, estetik, epistemoloji gibi diğer felsefe disiplinlerinin birlikteliğini, bu yöndeki çalışmaları içeren geniş bir perspektifi gerektirmektedir. MacIntyre’nin ifadesiyle: Ahlâk kavramları, toplumsal hayat formları içerisinde cisimleştirilirler ve toplumsal hayat formlarının kısmen kurucusudurlar. Bir toplumsal hayat formunu bir diğerinden ayrı olarak teşhis edebilmemizin temel bir yolu, ahlak kavramlarındaki farklılıkları teşhis etmekten geçer... Felsefe her şeyi olduğu gibi bırakır -kavramlar dışında. Ve bir kavrama sahip olmak belli koşullarda belli biçimlerde davranmayı veya davranabilmeyi gerektirdiği için, ister mevcut kavramları tadil etmek, ister yeni kavramları değiştirmek davranışı değiştirmektir.”²²

Etik, bir yönüyle “olması gerek”in alanıdır. Düşünce tarihinde “insan için iyi bir hayatın ne olduğu”, “insanın nasıl bir hayat sürdürmesi gerektiği”

¹⁹ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 262.

²⁰ Takiyettin Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 262-263.

²¹ Fahrettin Olguner, “*Türk Düşüncesi’nin Dünü-Yarını*”, Türk Yurdu, S. 44, s. 20.

²² Alasdair MacIntyre, *Etik’in Kısa Tarihi*, Paradigma, İstanbul 2001, s. 5-7.

gibi sorular düşünürler tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca hemen hemen bütün dinler gayeleri açısından, bu yönde birer ahlak sistemi barındırmaktadır. İnsanın nasıl olması, nasıl davranması gerektiğine yönelik anlatımlar normlar ile belirlenir. Bu yönüyle ne yapması veya ne yapmaması, ne umması yönünde bir takım öğretileri sistemleştirirler. Bu gayeci etik öğretileri sadece dinlere özgü olmayıp Kant'a uzanan süreçte birçok farklı kültür ortamında ortaya çıkan öğretilerin karakteristik niteliğidir.²³ Felsefenin en eski ve köklü konularından biri olan etiğin konusu insan ve değerleridir. Etiğin konusunu belirginleştiren en önemli yönlerinden birisi, insan doğasında olana değil, olması gerekene işaret eden normatif bir ilim dalı olmasıdır. Bu yönüyle etik, kişinin bilinçli ve özgür olarak, kendi vicdaniyla, iradesiyle katıldığı değerler dünyasıdır. Bu dünyanın bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğine işaret eden İnam'a göre: "Bedenim sporundur. Spor, kendi yetersizliklerini, özürlerini gidermeye, sorunlarını çözmeye çalışan insanın önünde, geçmiş yüzyıllarda bedeniyle ruhunu ayırmanın acısını, sıkıntılarını yaşarken, onu her yönüyle, bedeniyle, ruhuyla, toplumuyla, geçmişiyle, çevresiyle bütünleştirici bir güçtür."²⁴

Olmaları gerekenle olan arasındaki ilişki, karşıtlık ve çelişkiler nedeniyle insanın ahlaki sorumluluğunun, katılımının belirginleştiği bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan ahlaki gerilimin yaşandığı yer, ahlaklı olmaya en çok aday olduğumuz yerdir. Bu yönüyle ahlâk bir insan başarısıdır. İnsan, seçen, davranışı belirleyen, iyiye doğru, değere doğru yönelen bir canlıdır. Temel ahlâkî değerlerin evrensel bir yönü olmasına rağmen, çeşitli kültür ve medeniyet çevrelerinde farklı yorum ve uygulamalara rastlanmaktadır. Özetle söylemek gerekirse, insanın asıl mücadelesi ve yarışı kendisiyledir. Bundan dolayı spor bir anlık veya bir zaman kesitine yayılan bir etkinlik değildir. Spor, uzun soluklu bir süreçtir ve insanın bütün hayatını kuşatan bir hayat tarzıdır. İnsanın hayata daha farklı bakmasına ve kavramasına olanak veren varoluşsal bir durumdur. Ayrıca ahlâk kişinin kendi özgürlüğünü gerçek anlamda duyduğu, hayatını tam manasıyla kuşatan bir duygudur

Olimpizm

Olimpizm kavramı, dostluk, kardeşlik, mükemmellik, daha iyi ve güzele ulaşmak, her türlü dil, din, ırk, politik görüş ve yaklaşımların üzerinde yer almak ilkesi doğrultusunda düzenlenen olimpiyat oyunlarını ifade etmektedir.

Olimpiyat oyunları, spor tarihi açısından eski ve yenedünyayı birbirine bağlayan, benzer tutku, arzu ve isteklerin, ideallerin paylaşıldığı bir köprüyü ifade etmektedir. Olimpiyatlar ilk defa M.Ö. 776 tarihinden M.S. 395'e kadar her dört yılda bir Yunan dünyasının farklı bölgelerinden katılımlarla, Yunanistan'ın Peloponnes Yarımadası'nın Güneybatısındaki eski Olympia'da

²³ Takiyettin Mengüşoğlu, *a.g.e.*, s. 264.

²⁴ Ahmet İnam, *a.g.m.*, s. 10.

gerçekleştirilmiştir. “Antik Olimpiyatlar” Yunan mitolojisinin yüce tanrısı Zeus onuruna gerçekleştirilmekteydi. Bu oyunlar aynı zamanda o dönemde kutsal bir yer olarak tanımlanan Altis adını taşıyan bir koruyu tavaf etmeyi içermekteydi. Olimpiyat oyunlarının belirli bir sistematik yapı kazanmasıyla birlikte bölgenin kutsal kabul edilen nitelikleri ve buna bağlı ritüelleri de ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Altis bölgesi, sunaklar, mermer ve bronz heykeller ile sportif başarılarla adanmış politeist inanç sistemlerini yansıtan dinsel bir boyut kazanmıştır.²⁵

Olimpiyat oyunlarının geleneksel kabul edilen kuruluş tarihinin M.Ö. 776 olmasına rağmen bu tarihten çok önceleri de bu oyunların varlığına işaret eden belgeler bulunmaktadır. Bu dönem olimpiyat oyunları, insanların kendilerini güven ve barış içersinde hissettiği, savaflara ara verildiği bir ortamda düzenlenmekteydi. Bu bağlamda olimpiyat oyunları Yunan devlet ve kolonilerinin geçici de olsa birleşmesinde, barışın oluşmasında temel bir araç olarak belirginlik kazandı.²⁶ Dolayısıyla sportif etkinlik, toplumun değerlerini ve hayat tarzını belirleyen bir yapılanmayla daha başlangıç aşamasında kendini göstermiştir.

Olimpiyat oyunlarının düzenli bir şekilde gerçekleşmesi için M.Ö. 350 civarlarında bir stadyum yapılmış ve dini törenlerle sportif karşılaşmaların birlikte gerçekleştirildiği bir ortam ortaya çıkmıştır. Oyunların düzenlendiği dönemde, ateşkesi sağlayacak elçiler, spondophoroi unvanını kullanarak salt ateşkesi yaymak amacıyla ülke içersinde bir haberci olmanın ötesinde, yasal danışman kimliğiyle de tanınmışlardır. İlk başlarda bir ay süren ateşkes daha sonraları üç aya kadar uzatılır ve bu dönem içersinde uzaktan gelen ziyaretçilerin ve yarışmacıların korunması amacıyla ateşkes koşulları yazılı hale getirilmiştir. Yine bu dönem içersinde silahlanmak, çatışmak, insan öldürmek, kesin olarak yasaklanmış ve bu kuralların uygulanması sıkı bir şekilde takip edilmiştir.²⁷ Bu geleneksel oyunları Roma ve günümüz olimpiyat oyunlarından farklı kılan temel unsur, bütün spor karşılaşmalarının tanrısal bir gücün kanatları altında gerçekleştirilmesi, sporcuların gücünün tanrılardan geldiğine inanılması ve bununla ilgili ritüellerin bulunmasıdır.²⁸ Daha sonraki dönemlerde bu oyunların farklı şehirlerde de düzenlendiğini görmekteyiz. M.Ö. 644-M.Ö. 576 yılları arasında Pisa kentinde; M. S. 44 yılında Antakya’da olimpiyat oyunları düzenlenmiştir.

Baron Pierre de Coubertin’ in başkanlığında yeniden ele alınan ve 1896 yılında organize edilen Modern Olimpiyat Oyunları bu yıldan itibaren tıpkı eski Yunan Olimpiyatları’na benzer şekilde fakat farklı olarak sayıları gün geçtikçe artan olimpiik spor dallarıyla, evrensel bir boyutta varlığını sürdürmektedir.

²⁵ Judith Swadding, *The Ancient Olympic Games*, The British Museum Press, 2008, p. 7–10.

²⁶ Judith Swadding, *a.g.e.*, p. 10.

²⁷ Judith Swadding, *a.g.e.*, 2008, p. 11.

²⁸ Judith Swadding, *a.g.e.*, p. 12.

Coubertin'in bu oyunların organize edilmesindeki temel amacının dünya barışına hizmet etmek olduğunu vurgulaması, geçmiş ile gelecek arasında kurulan bir köprü, bir amaç birlikteliğinin yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Olimpik oyunlar, günümüzde geçmişten farklı olarak evrensellik ve sportif bir başarı kazanmanın ötesinde, sportif bir etkinlik olarak katılım ve temsil edilme niteliği öne çıkarılarak düzenlenmektedir. Geçmişte kadınların dışlandığı, sadece erkeklerin, hür vatandaşların katılabildiği ırkçı tutumlar bir tarafa bırakılmış, din, dil, ırk, renk ayrımı gözetilmeden spor etkinliğinin kapısı bütün insanlara açılmıştır. Bunların yanı sıra tarihi süreçteki dini ve mistik bir boyut taşıyan oyunların bu yönü bir tarafa bırakılmıştır. Fakat bazı çağdaş düşünürler modern olimpiyat oyunları ile geçmişin bu dini muhtevaya dayalı oyunları arasında benzerlikler kurmaktadırlar. Spor felsefesi üzerindeki çalışmalarıyla tanınan çağdaş düşünür ve 1972 Münih olimpiyatlara katılmış bir sporcu olan Lubodrag Simonoviç, Modern Olimpiyat oyunlarını küreselleştirici sürecin insanlığı yozlaştıran bir olgusu olarak nitelendirmektedir. Bu yaklaşıma göre olimpiyatlar, kapitalizmin öne çıkardığı bir tür dini ritüeli, olimpik stadyumlar da bu etkinliğin mabedini simgelemektedir. Simonoviç, kapitalist ideolojinin amaç ve hedeflerinin bu oyunlara yansıdığını, spor etkinliklerinin düzenlendiği tarihlerin, kutsal dini günler gibi algılandığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda olimpik oyunları totaliter, küreselleştirici, kapitalist ideolojinin manevi yönü olarak değerlendirmekte, insanın özgürlük ve adalet duygularını zedeleyerek yenedünya düzeninin gerçekleşmesi için dikkatleri dağıtmak için kullanılan bir araç olduğunu savunmaktadır.²⁹ Simonoviç'in bu sert eleştirisinin haklı olduğu yönleri bulunmaktadır fakat olimpiyat oyunlarını sadece bu bakış açısıyla değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Olimpiyatların amaçlarını simgeleyen Citus, altius, fortius daha hızlı, daha yüksek, daha güçlü ifadeleri, Baron Pierre de Coubertin'in Rahip Didon'dan alarak, modern olimpiyat oyunlarını düzelenlerken kullandığı çarpıcı bir slogandır.³⁰ Bu slogan aslında sporda mükemmel olma isteğinin bir ifadesi olarak görülebilir. Spor olayına katılanları motive etmek, dinamik kılmak için düşünülmüş bir ifadedir. Daha sonraları yine Coubertin'in sloganlaştırdığı "*athlatae proprium est, se ipsum noscere, ducere et vincere*" deyişi, "sporcu olmanın temel özelliği, kendini tanımak, kendini yönetmek ve kendini aşmaktır" anlamına gelmektedir.³¹ Bu ifade ilki kadar etkili bir ifade olmasa da sporun amacını gösteren en iyi yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca ilk sloganda ifadesini bulan spor etkinliğini sadece sportif başarıya odaklamak gibi bir anlayış sporun doğasına aykırı düşünülmüştür. Sportif başarı önemlidir ama sporun kendisi bununla özdeşleştirilemez. "...sporcu, bencil bir mülk sahibi

²⁹ Lubodrag Simonoviç, "*Olimpizmin Felsefesi*", Çev. Doğa Konukman, Bilim ve Ütopya, S. 122, Ağustos 2004, ss. 8-13, s. 8-9.

³⁰ Atilla Erdemli, *İnsan, Spor ve Olimpizm Spor Felsefesi Yazıları*, s. 111.

³¹ Atilla Erdemli, *a.g.e.*, s. 112.

değildir, olmamalıdır. Nasıl iyi bir asker, bedenini vatanına adanmışsa, sporcu da, takımına, takımı da, ona sahip çıkan topluluğa, topluma, kültüre, tarihe adanmıştır kendini.”³² Bu açıdan spor aynı zamanda bir erdem etkinliğidir. Bir başka deyişle insanın yüce değerleri arayışının ifade bulduğu bir etkinlik alanıdır.

Fair Play

Günümüzde sportif etkinliklerde sporla ve sportmenlikle bağdaşmayan durumlarda sıklıkla sportif erdem (:Fair play) kavramı dile getirilmektedir. Fair play kavramı ilk başlarda “*iyi oyun*” anlamında kullanılırken, zaman içerisinde “iyi, iyi oyunu temin edecek ruh hali ve sporcuya yakışan davranış tarzı” olarak tanımlanmıştır. Bu kavram tarihi süreçte “iyi oyunu temin edebilmek için, oyuna dâhil olanların mutlak olarak yerine getirmek zorunda oldukları davranış tarzlarının tümünü” ifade eden bir boyut içerisinde değerlendirilmiştir. Bu kavram günümüzde spor etkinliğinin bütün aşamalarında “*tamamen dürüst*” olmayı ifade eden bir konsept içerisinde kullanılmaktadır. Bu anlamda olmak üzere kullanılan “*sportmenlik*” veya “*sportmence*” kavramları da aynı anlam boyutunu çağrıştırmalarına rağmen Son yıllarda “fair play” kavramı dilimize yerleşmiştir.³³ Sportif etkinliği gerçekleştiren insanın sahip olması gereken sportif değerler, erdemler bu kavram içerisinde ifadesini bulmaktadır. Sportif erdem (:Fair play) bu yönüyle spor eyleminin ve sporcunun etik açıdan değerlendirilmesini içermektedir.

Fair play, insanın duygu ve arzularının esiri olmadan, eylemlerini *hikmet ışığı* altında ortaya koymasıdır. Sporun asıl mahiyetini ve niteliğini belirginleştirecek bu eylem tarzının geliştirilmesi, insanlara kazandırılması bir eğitim meselesidir. Günümüzde ve tarihi süreçte örneklerini sıklıkla gördüğümüz, “spor” adına insanların birbirine zarar vermesinin, canlara kıyılmasının önüne geçilmesi için sporun felsefeyle örtüştüğü bu etik boyutun öneminin kavranılması ve sportif erdemlerin insanlara eğitimle kazandırılmasına çalışılması gerekmektedir.

Sportif erdem (:Fair play), kurallara uymak, töreden sapmamak, iyi eylemek, yiğitlik göstermek, mert olmak, insan onuruna yaraşır davranmak gibi olumlu anlamları içerisinde barındırmaktadır. Bu kavram İngilizlerin “*gentleman*” olarak ifade ettikleri, bizde *çelebi*, *efendi* kavramlarıyla karşılanabilecek bir insan ve davranış modelinin ifadesidir. Aristoteles’in Nikamakos Ahlakında “*kendine egemen olma*” kavramıyla ifade ettiği erdemli bir davranış biçimidir. Kurallara uyma, kendi çıkarına onları yorumlamama, mızıkçılık etmeme, bu yönüyle salt bir oyun ve spor etkinliği için değil; insan hayatının bütününe kuşatan bir hayat ilkesi olarak düşünülebilir.³⁴

³² Ahmet İnam, *a.g.e.*, s. 7-8.

³³ Peter C. McIntosh, *Fair Play: Ethics in Sport and Education*, Heinemann, 1980, p. 108.; Atilla Erdemli, *a.g.e.*, p. 161 vd.

³⁴ Nejdet Durak, *a.g.m.*, s. 42.

Spor etiği, sportif eylemin kurallarını ahlaki bir perspektif içerisinde incelemeyi içerir. Mesela boks sporu için tespit edilen kurallar ve giyilmesi zorunlu olan kıyafetler, aynı zamanda insanın sağlığının korunması, zarar görmesinin asgari düzeye indirilmesinin temini bu yönüyle spor etiğinin de inceleme alanına girmektedir. Bu yönüyle spor, normatif olarak bazı etik değerleri benimsemeyi ve bunları hayata geçirmeyi gerekli kılmaktadır.

İnsan, spor karşılaşmalarında kendini zorlar ve aşmak ister. Bu bir yönüyle kişinin mükemmeli yakalama arzu ve isteğinin sonucudur. Fakat kişinin sadece başarıya odaklanması, mükemmeli yakalama arzusu beraberinde bu spor etkinliğini gerçekleştirenin kendi doğasının gerektirdiği, belirlediği sınırlarda yaşamasını getirir. Bu durum ister istemez insanın ruhsal ve bedensel yetilerini zorlar. Bazı durumlarda bu kişinin sporun bir oyun ve yaşama sevinci olduğu gerçeğini görmemesine veya yadsımaya neden olabilir. Bu özellikle olimpiyat oyunları gibi daha üst seviyede gerçekleştirilen müsabakalarda yer alan sporcuların büyük baskı altına girmesine neden olabilir. Spor kişinin böyle durumlarda sportif erdem gerekliliklerini yerine getirmesi, hoşgörüyü, kendine egemen olmayı, kurallara bağlı kalmayı hayata geçirmesi kendisinden beklenmektedir. Bu açıdan spor bir değerler etkinliğidir. Farklı bir ifadeyle oyunu kurallarına göre oynamak gereklidir.

Sporcu olmak her şeyden önce bu davranış ve hayat tarzına sahip olmayı içermektedir. Spor eğitime çok küçük yaşlardan itibaren başlanması gerekliliği bir yönüyle bununla ilgilidir. Erdemli'ye göre: "Daha küçük yaşlarda toplumla birlikte spor yapmaya başlayan birey, kendisini, eylesen, neşeli, mücadeleci ve dinamik bir yapı olarak toplumu, birlikte spor yaptığı insanları, rakiplerini, kuralları ve onlara uymayı, hoşgörülü davranmayı, görerek, yaşayarak öğrendiğinde Spor Ahlakının temeli olan Fair Play'i öğrenmek için zorlanmaz... kendisini ve başkasını kabul etmek, özgürce ve başka özgürlüklerle bütünleşerek uğraşa girebilmek, kendisine ve dışındaki yaşamalara önem ve değer verebilmek Spor Ahlakının temelleri olarak küçük yaşlarda ve özel durumlar dışında hep Herkes için Spor bağlamında kazanılır"³⁵ Görüldüğü üzere insan çok küçük yaşlardan itibaren bu davranışları eğitimle kazanabilir. Ayrıca bu değerlerin, sportif erdem (:Fair play)'in hayata geçirilmesi ve bir hayat tarzı haline getirilmesi çabası salt spor etkinliğini gerçekleştirenlerle ilgili olmayıp, bir değer olarak toplumun bütününe egemen olacak bir paradigmanın sonucunda sağlanabilecektir. Bu durumda Sportif erdemler toplumsal bir başarı olarak nitelendirilecektir.³⁶

Kendisinde gençliğimde sporla uğraşmış, üniversite genç takım kaleciliği yapmış olan çağdaş düşünür Albert Camus (1913-1960) "*ahlâk ve insanın yükümlülükleri hakkında güvенеbileceğim ne biliyorsam onu spora borçluyum.*

---

³⁵ Atilla Erdemli, *a.g.e.*, s. 71.

³⁶ Atilla Erdemli, *a.g.e.*, s. 164-165.

“Çünkü top hiçbir zaman beklediğim köşeden gelmedi”³⁷ ifadesiyle sporun kendine özgü ve sade kuralları ile farklı ahlak sistemleri karşısında kalan insanın içinde bulunduğu kaosu aşmada farklı bir alanda edindiği tecrübenin yaşama bakışını etkilediğini belirtmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, insan ruh ve beden bütünlüğü olan bir canlıdır ve sportif etkinlik, insanın bu iki yönüne tam manasıyla hitap etmektedir. Bu kişinin doğasına uygun bir etkinliktir ve ona yaşattığı coşkuyla, sevinçle ve bazen de hüznle tam manasıyla onu kuşatmaktadır. Bu etkilenmenin olumlu veya olumsuz olması önemlidir. Fakat asıl önemli olan insanın spordaki eğlence, yaşama sevinci, kardeşlik duygusunu, ortak insanlık ülkülerini, sportif ilkeleri ve sporun en önemli yönünü, ruhunu, ahlaki değerlerini oluşturan Sportif Erdem (:Fair play) ilkesini hayata geçirmesidir. Bunun göz ardı edildiği durumda ise spor sadece bir itiş kakış, sporun amaçlarını yadsımak olacaktır. İnsanları birbirine düşman eden bir etkinlik şüphesiz sporun amaçlarıyla bir tezat oluşturmaktadır.

Küreselleşme Değerler ve Spor

Farklılıkları aynileştirmek olarak da tanımlanabilecek olan küreselleşme süreci ile kültürel ve sosyal hayatta birbirine benzer yapılanmalar ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte küresel değerler ile çatışan değerler değişmekte, global olana dönüştürülmektedir. Küreselleşme, üzerinde sıkça araştırmaların ve incelemelerin yapıldığı bir olgudur. Bu sürecin iktisadî, siyasî, hukukî, kültürel pek çok farklı boyutu kendi içersinde barındırmasından dolayı kuşatıcı bir tanımının ortaya konulması oldukça zor gözükmektedir. Roland Robertson, küreselleşmeyi dünyanın küçülmesi ve bir dünya bilincinin oluşması olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Anthony Giddens, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre küreselleşme salt bir finans etkinliği olmanın ötesinde siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım ile bütün dünyayı birbiriyle bağlantılı, birbirini şekillendiren bir boyutta değerlendirmektedir. Ona göre küreselleşme batıyla, batılı değer anlayışıyla ilişkilidir. Giddens’e göre modernlik doğası itibarıyla küreselleştiricidir.³⁹ Martin Albrow ise küreselleşmeyi insan yaşamı üzerinde dünya çapında etkiye sahip olan değerler, pratik uygulamalar ve teknolojik gelişimin yaygınlaşması olarak tanımlamaktadır.⁴⁰

Günümüzde spor dalları uluslararası nitelikler ve yapılanmalar kazanarak küresel boyutta önemli bir rol üstlenmiştir. Geçmişin her topluma ait kendi folklorik, kültürel değerlerini yansıtan çeşitli sportif etkinlikler yerini daha

³⁷ Eduardo Galeano, Soccer in Sun and shadow, translated by Mark Fried. London: Verso, 2003, p. 57-58.; <http://www.camus-society.com/camus-football.html>, 18.09.2011

³⁸ Roland Robertson, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Ankara 1999, s. 21-22.

³⁹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 66vd.

⁴⁰ Albrow, Martin; *The Global A.g.e.*, Stanford University Press, 1997, p. 88

küresel spor dallarına, kurallarına ve müsabakalarına bırakmış gözükmektedir. Bu açıdan spor etkinlikleri günümüzdeki konumlarına, bazı değişim ve dönüşümlerden geçerek ulaşmışlardır..

Küreselleşme çabasının bir ifadesi olarak ortak değer ve normların geliştirildiği, oluşturulduğu ve uluslararası toplantılarla ortak müzakere, ve deklarasyon çabalarıyla süregelen bu süreç spor etkinliğinde de ölçüt, ilke, sistem arayışlarıyla, konsensüs arayışı gibi unsurlarla, küreselleştirme kavramının popülerlik kazanmasını sağlayan olgulara destek vermektedir.

Bu çabalarda dikkatimizi çeken yön küreselleştirme görünümü altındaki gelişmelerin hiç bir zaman insanlar için ve insanlar tarafından demokratik olarak seçilen tercihler olmadığıdır. Bu anlamda dar söylemde kapitalist sermayenin dünyanın bütünü, çok uluslu şirketler aracılığıyla ele geçirmesi olarak tanımlanabilecek olan küreselleştirme süreci sadece teknolojik gelişmelerin lokomotif etkisinde dünyayı bir finans piyasasına çevirmekle kalmamakta, Giddens'in vurguladığı gibi ekonominin dışında sosyo-politik ve kültürel dönüşümleri de hedefleyen bir yapılaşmayla belirginlik kazanmaktadır. Bu yönüyle küreselleş(tir)me süreci insanlığın ortak bir takım değerler etrafında bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan günümüzdeki küreselleş(tirici/)me süreci batı modernliği ve postmodernizmle iç içe geçmiştir. Bu süreç, modernitenin bir sonucudur. Modernleşmeyi belirginleştiren ana vasıf, dini söylemlerin akılla bertarafıdır. Modernizmin öne çıkardığı sosyo-politik ve ekonomik tek biçimli oluşumlar, günümüz küreselleş(tir)me süreciyle bir üst değer olarak yerel kültürler üzerinde baskı kurmakta ve dönüştürmektedir. Modern evrensellik farklı coğrafyalarda tek biçimli, standart ekonomik değerleri ve siyasi yapılanmaları geçerli tek doğru olarak belirlemekte ve oluşturulmaya çalışılan bu homojen dönüşüme direnenlere karşı şiddet ve zor kullanmaya kadar varan boyutlarda tedbirler alabilmektedir. Bu doğrultuda meselâ siyasî alanda demokrasi küresel bir değer olarak daha fazla önem kazanmakta, otoriter ve totaliter rejimler yerlerini daha küresel bir değer olan demokrasiye bırakmaktadır. Bu süreci idare eden tek bir dominant unsurdan söz edemeyiz. Batı merkezli küreselleştirici süreçte kimliklerini ve hedeflerini tam olarak tespit edemediğimiz pek çok aktör rol almaktadır. Bu kimlikleri hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olmadığımız aktörler elinde küreselleşme yeni kavramsal paradigmalara ortaya koymakta ve insana ilişkin bütün yaşam alanlarında; sinemadan, müziğe, moda, tüketim alışkanlıklarına, spor kültürüne kadar etki etmekte, tezahürlerini göstermektedir. Bundan dolayı küreselleşme maddî, ekonomik, kısaca ifade etmek gerekirse fizikî dünyamızın dönüştürülmesinin yanı sıra, bundan da önemli olarak bir imajlar dünyasının oluşumunu da sağlamaktadır.⁴¹

Bu bağlamda geçmişte kendi içine kapalı spor takımları ve spor anlayışları yerini daha küresel olduğu düşünülen değer ve anlayışlarına

---

⁴¹ Nejdet Durak, “Küreselleşme Dil ve Ahlak”, S. 1, Ekim-Aralık 2005, ss. 48-55, s. 49vd.

bırakmaktadır. Ulusal liglerde mücadele eden takımların, hatta milli spor takımlarının farklı ulus ve milletlerden sporcularla sahaya çıkması bu olgunun en belirgin yönünü oluşturmaktadır. Spor etkinliği bu açıdan farklı dil, din ve ırkların bir yelpazesini temsil ederken, kurallar ve normlar ortak bir konsensüsün ifadesi olarak belirginlik kazanmaktadır. Bu olgu günümüzde sporun kazandığı küresel paradigmanın bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca işaret edilmeli ki spor etkinliği, milletler arasında iletişimi geçmişte olmadığı ölçüde artırmasıyla, belli dönem ve toplumlarda siyasi propagandanın da bir aracı olarak yer almasıyla, reklâm gibi unsurlarla ekonominin baş başat unsurlarından biri olarak belirginlik kazanmasıyla, küresel boyutta önem ve değerini korumaktadır.

Bu bağlamda yerel kültürel değerler çerçevesinde şekillenen spor dalları küresel yapılanmalarla değişmekte ve dönüşmektedir. Bu sürece dâhil olan spor dalları küresel kültürün üretim ve tüketim ilkeleri doğrultusunda şekillenmektedir. Spor etkinliğinde ekonomik değerler ön plana çıkmakta, sporun örgütlenmesi ticari bir uluslar arası şirkete dönüşürken, taraftar kitlesinin örgütlenmesi, sporun görselliği gelişmektedir. Kural ve normlar ticari yapılanmalar doğrultusunda daha fazla reklam ve kar marjını sağlayacak ölçütler doğrultusunda dönüştürülmektedir.

Bu süreç aynı zamanda sporun teknoloji ile işbirliğini de artırmaktadır. Daha iyi yüzme imkanı veren nano teknolojik yüzme kostümleri, daha iyi zıplamayı veya koşmayı sağlayan teknolojik ayakkabılar, daha üst düzeyde sporcuların performans sağlamasına yönelik teknik ekipmanlar, tıp teknolojisinin sağladığı performansa yönelik ilaç kullanımı, sporun geleneksel bağlamından koparılarak daha teknik ve performans sergilenmesine yönelik, imaj ve görselliğin her şey olduğu bir sürece dahil etmektedir. Bu yüksek performans isteği doğrultusunda spor etkinliği, teknolojinin kullanıldığı ve sergilendiği bir arenaya dönüşmektedir. Bu geleneksel spor anlayışı ile kesin bir ayrımın ortaya çıkışıdır. Kişi merkezli spor etkinliği yerini teknolojiye, bırakmaktadır. Spor organizasyonları ve spor etkinliğinin gerçekleştirildiği salonlar bu teknolojik gelişmelerin bütün unsurlarıyla sergilendiği bir teknoloji arenasına dönüşmektedir. Geleneksel spor müsabakalarının öne çıkan değerleri olan dostluk, kardeşlik, cesaret gibi erdemler, toplumları birleştiren ve aynı duygularla kaynaştıran spor etkinliği kendi doğal oluşum süreçlerinden koparılmakta, çevre, iklim ve doğal koşullarca belirlenen kimi spor etkinlikleri, zaman kavramına bağlılığı ortadan kaldırılarak, yılın her zamanında yapılabilen bir gösteriye dönüştürülmektedir. Gönüllük ve yardımlaşma ilkeleriyle şekillenen spor etkinliği profesyonelleşme ile ticari bir kazanç kapısına dönüşmektedir.

Karahüseyinoğlu geleneksel spor etkinliğini belirginleştiren bazı özelliklerden bahsetmektedir.⁴² Bu değerleri şu şekilde ifade edebiliriz. Doğal “kendiliğinden” gelişen organizasyonlar olması; coğrafi ve iklim koşullarının etkisinde bir oluşuma sahip olması; yazılı olmayan, esnek mutabakat gerektiren kurallar; yöreden yöreye kimi farklılıklar içeren kuralların varlığı; usta çırak ilişkisi tarzında şekillenmesi ve bu hususa büyük saygı gösterilmesi; tecrübenin ve tecrübeli kişilerin önemsenmesi ve geniş inisiyatif kullanmaya imkan tanınması; spor dalının ve sporcunun toplum tarafından önemsenmesi; spor organizasyonlarında ve faaliyetlerinde daha çok erkek egemen yapının öne çıkarılması; günümüz koşullarına göre daha az kısıtlayıcı giysi ve malzeme gereksinimi duyulması; geleneksel ve dinsel ritüelleri koruyan ve yücelten yapı; zamana karşı değil, kazanma ve kaybetmeye yönelik müsabaka; sonucu yetenekten daha çok güç ve kuvvetin etkilemesi; organizasyonlarda daha çok topluluğun önde gelen kişilerinin etkili olması; başarıda itibar ve onur kazanma isteğinin motivasyon sağlaması; kategorilerinin fiziksel özelliklere göre değil önceki başarıya göre şekillenmesi.

Görüldüğü gibi Karahüseyinoğlunun ifade ettiği bu geleneksel yaklaşım, her toplumun hayat tarzı, coğrafi nitelikleri, gelenekleri, kültürü birbirinden farklı spor dallarının gelişmesini olanaklı kılmıştır. Bu doğrultuda spor, kültürün bir unsuru olarak tarihi süreç içerisinde gelişmiş ve diğer kültürel unsurlarla zenginleşerek o toplumun milli değerlerinin aynası olmuş, bir kültür unsuru olarak belirginlik kazanmıştır.

Geleneksel sporların modernleşme süreci ile birlikte yaşadığı değişimlere ise şu açılardan işaret edebiliriz.⁴³ Geleneksel sporların doğal, kendiliğinden oluşan gelişim süreci yerini, belirli tarih aralıklarına sıkıştırılmış, yapay, planlı, tarihi önceden belirlenmiş oluşumlara bırakmaktadır. Geleneksel organizasyonların, yazılı olmayan, yıllarca içerisinde şekillenen kuralları yerine ayrıntılı, detaylarıyla açıklanan, yazılı hale getirilen yönetmeliklerle bırakmaktadır. Spor organizasyonlarını, toplumun üzerinde ittifak ettiği tecrübeli kanaat önderlerinin düzenlemesinin yerini, yetki ve sorumlulukları federasyonlarca önceden belirlemiş tecrübeye değil sertifikaya bağlı görevliler üstlenmiştir. Böylelikle tecrübeli görevlilerin inisiyatif kullanma yetkileri ortadan kalmış, bunun yerini kısıtlı yetki ve inisiyatif kullanan federasyon görevlileri almıştır. Müsabakalarda başarının sadece güç ve beceriye dayalı, yenmeye bağlı anlayışının yerine, modern sporlardaki süre veya puanlama esasına bağlı başarı kıstasları gelmiştir. Sınırları önceden belirlenmeyen ve yöresel değişiklikler gösteren toplanma alanları yerini branşa özel spesifik spor tesis ve alanlarına bırakmaktadır. Geleneksel organizasyonlarda önemsenen ve ağırlanan kişiler kanaat önderleri, ustalar iken günümüzde bunlar yerini, siyaset adamları

⁴² M. Fatih Karahüseyinoğlu, *Geleneksel Türk Sporlarındaki Modern Spor Yansımaları*, e-Journal of New World Sciences Academy, 2008, Vol. 3, No: 3, ss. 131-137, s. 134.

⁴³ M. Fatih Karahüseyinoğlu, *a.g.m.*, s. 135.

ve basın mensupları, popüler ve medyatik kişiler almıştır. Ayrıca geleneksel spor faaliyetleri modern sporlar gibi iletişim araçlarının tüketim ürünleri arasında yer alabilmek için şekillenmekte ve değişime uğramaktadır. Günlük kullanıma uygun farklılık gösteren spor kıyafeti yerine tek tip ve özellikli spesifik spor kıyafeti kullanılmaya zorunluluğu getirilmiştir. Geleneksel ve farklı olan organizasyona davet edilme ve duyurulma şekilleri değişmiş, günümüzün modern iletişim araçları kullanılmaya başlanmıştır.

Bu anlayış doğrultusunda günümüz spor etkinliklerinin, sportif kültürün yok sayılarak tamamen ticari niteliklerle ele alınması, ekonomik, parasal değerlerin öne çıkarılması onun etik değerlerden uzaklaşmasını beraberinde getirmektedir. Spor etkinliğinin ticarileşmesi, profesyonel bir meslek haline dönüşüp, sadece başarıya odaklanması, sportif değerlerin ve Sportif Erdem (:Fair Play) ilkesinin hayata geçirilmesindeki engellerin başında gelmektedir. Küreselleştirici süreç, kültürün bütün unsurlarında olduğu gibi spor etkinliğinde de kendi küresel yapılanmasını öne çıkarmaktadır. Kurallar, ilkeler, amaçlar bütün toplumlar için geçerli tek bir yapılanmanın ifadesi olarak, bütün uluslar için belirleyici olmaktadır. Bu olgu kaçınılmaz bir biçimde spor etkinliğini, aynı sporu yapan insanları ortak bir zeminde birleştirmektedir. Farklı kültürler, dinler, diller, siyasi telakkiler, ortak bir zeminde aynı yapılanmanın bir parçası haline gelmektedir.

Sonuç

Spor insana özgü bir etkinlik olarak insanları hangi ırk ya da kültüre mensup olunursa olunsun, insan olma ortak paydasında insanları buluşturan bir etkinliktir.

Spor insanlığın bütün kültürlerinde pratik olarak paylaşmanın, insanın insanla kurduğu bir diyalektiğin, düzen ve kuralların, birlikteliğin ifadesidir. Oyun ve spor günlük yaşamımızın sıradanlığının dışına çıkışının bir ifadesidir. Çünkü spor, insanları kendine özgü kurallarıyla, yapılanmasıyla, farklı bir boyuta taşımaktadır. Spor, insanın kendisini idealleştirdiği bir alanın ifadesidir. Bu yönüyle spor, bedenimizi nasıl içten yaşayacağımızı öğretmekte, bedenle olan iletişimimizi kurmakta, öğretmekte, bedenle olan iletişimin, dışımla, toplumla, başkalarıyla, kültürümlle olan iletişimden geçtiğini gösterebilmektedir.⁴⁴

Sportif müsabakalarında en hızlı koşanın, en ağırı kaldıranın, en yükseğe kimin çıktığının, en iyi kimin yüzdüğünün, en iyi takımın hangisi olduğunun, vb arayış çabası bir bakıma, kişinin mükemmel olma, mükemmeli elde etme arayışının ifadesidir. Aslında insanın mücadele ettiği, yarıştığı, bizzat insanın kendisidir. Bunu gerçekleştirirken, insan günlük yaşantısının dışında farklı kuralları, ilkeleri amaçları olan bir boyuta geçerek bunu

---

⁴⁴ Ahmet İnam, *a.g.m.*, s. 10.

gerçekleştirmektedir. Bu kuralların her sporcunun kendine has yorumuyla yeniden ele alması, yorumlaması spor etkinliğinin sıradanlaşmasını önleyen, her dem taze ve canlı olmasını sağlayan en önemli etkidir. Sporcu tıpkı bir filozofun yaptığı gibi, kendini yorumunu, varlığını işin içine dahil ederek o fenomeni şekillendirmekte, yeniden vücut kazandırmaktadır. Sporcunun üzerinden yılar geçse de hatırlanması, insanların onu anması bununla alakalıdır. O, etkinliği yeniden ele almış ona bir değer kazandırmıştır.

Sportif beceri, yetenek veya bir başka adlandırmayla insanın sportif etkinliklerdeki başarısını sağlayan unsurlar aynı zamanda sporu izlenebilir kılan, insanlara cazip ve çekici kılan yön ile alakalıdır. Sporcunun kendine özgü nitelikleri, o sorsal etkinliğin kuralları içerisinde kendi yetileriyle yorumlaması izleyenlerinde bu etkinliğe katılımını sağlamaktadır. Spor insanlığın ortak başarısıdır ve insana özgü onu insan kılan bir etkinliktir. Spor olayının gerçekleştiği alanda bütün istek, arzu, hırs ve zaaflarıyla insanın kendisi yer almaktadır. Konusu ve ana aktörü insan olan böylesi bir etkinlik diğer insanları da aynı zeminde ortak bir duygunun paylaşımında bir araya getire-bilmektedir. İzleyici o spor olayının bir parçası haline gelmekte ve günlük yaşantısı içerisinde tam anlamıyla ortaya dökemediği duygularını daha farklı bir boyutun parçası olmanın getirdiği duygularla daha rahatça ortay koyabilmektedir. Fakat, spor kurallarının seyirci ve spor ürünleri pazarlaması, reklam geliri elde etme amacına yönelik düzenlenmesi ile sportif etkinlik, sağlıklı olmak, toplumsal barışa hizmet etmek gibi ilkelerden koparılarak profesyonel bir meslek haline dönüştürülmüştür.

Spor, küreselleş(tir)me süreci ile birlikte öne çıkan yaklaşımların aksine, sadece sportif başarılar veya madalya ve ödüller anlamına gelmemektedir. Sporun salt bir takım ödüllerle, başarılarla özdeşleştirmek onun doğasına aykırı, sportif ilkelerin insan ve toplum üzerinde sağlamaya çalıştığı niteliklerle çelişen bir durumdur.

Spor etkinliğinin, kapitalizmin, küreselleşme sürecinin temsil ettiği ekonomik ilişkiler bağlamında tanımlanması ve değerlendirilmesi, beraberinde değer ve yargı ölçülerini de ister istemez etkileyip değiştirebilmektedir. Sportif başarının kazanmak üzerine odaklanması beraberinde maddi kazanç elde etmenin her şeyin önüne geçtiği bir anlayışı hâkim kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda doping kullanma, birbirine şiddet gösteren sporcuların varlığı, geleneğimizde var olan rakibi zor duruma düştüğünde onu hoşgörüyle karşılayan, fırsatçılık yapmayan, rakibinin zaaflarından faydalanmaya gitmeyen, eşit şartlarda yarışmayı ilke edinen, haksızlık karşısında bile”usta”sının (hakem) elini öpen pehlivanları⁴⁵ bu süreçte sadece tarihin bir konusu haline gelecektir.

---

⁴⁵ Özbay Güven, “Osmanlı Spor Geleneğinde Spor Ahlakı ve Sporda Kural İhlallerine Karşı Alınan Yasal Önlemler”, Türk Yurdu, 1999–2000, S. 148–149, s. 356.

Kaynaklar

- ALBROW, Martin; *The Global Age*,: Stanford University Press, 1997
- ERDEMLİ, Atilla, *İnsan. Spor ve Olimpizm Spor Felsefesi Yazıları*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996
- , *Temel Sorunlarıyla Spor Felsefesi*, e Yayınları, İstanbul. 2002.
- DURAK, Nejdet, “Küreselleşme Dil ve Ahlak”, S. 1, Ekim-Aralık 2005, ss. 48-55
- , “Spor ve Felsefe”, SOBE Sosyal Bilimler Evi, S. 3, Ağustos 2006, ss. 37-45.
- GALEANO, Eduardo, *Soccer in Sun and shadow*, translated by Mark Fried. London: Verso, 2003.
- GIDDENS, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998
- GÜVEN, Özbay, , *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999
- , “Osmanlı Spor Geleneğinde Spor Ahlakı ve Sporda Kural İhlallerine Karşı Alınan Yasal Önlemler”, *Türk Yurdu*, 1999-2000, S. 148–149
- FİŞEK, Kurthan, *Spor Yönetimi*, Ankara 1980
- HOSTA, Milan, *Ethics and Sport: Whose Ethics, Which Ethos—a Prolegomenon—*, *Kinesiology* 40 (2008) 1:89–95
- HUIZINGA, Johan, *Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture*, Beacon Press, 1950
- İNAM, Ahmet, “Bedenim Kimin? Bir Spor Felsefesi İçin Bazı İpuçları”, *Felsefe Dünyası*, S. 8, Temmuz 1993, ss. 6-10.
- KARAHÜSEYİNOĞLU, M. Fatih, *Geleneksel Türk Sporlarındaki Modern Spor Yansımaları*, e-Journal of New World Sciences Academy, 2008, Vol. 3, No: 3, ss. 131-137
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Felsefesiz Sanat Oyunsuz Tarih*, İmge Kitabevi, Ankara 1996
- LUBODRAG, Simonoviç, “Olimpizmin Felsefesi”, Çev. Doğa Konukman, *Bilim ve Ütopya*, S. 122, Ağustos 2004, ss. 8-13
- MORGAN, William John and Meier, Klaus V. (eds.) *Philosophic Inquiry in Sport*, Human Kinetics, 1995
- MCINTOSH, Peter C., *Fair Play: Ethics in Sport and Education*, Heinemann, 1980
- ÖZBAYDAR, Sabri, *İnsan Davranışının Sınırları ve Spor Psikolojisi*, İstanbul 1983

- ROBERTSON, Roland, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Ankara 1999
- Stadyumdaki Kent, Futbol ve Kültürü*, Der. Roman HORAK ve Diğerleri, İletişim Yayınları İstanbul 1993
- SWADDLING, Judith, *Antik Olimpiyat Oyunları*, Homer Kitabevi. 2000.s.1
- ŞAHİN, Mehmet, *Spor Eylemlerinde Etik Değer Sorunu*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana 2003
- WALSH, Adrian–Giulianotti, Richard, *Ethics, Money and Sport. This Sporting Mammon*, London: Routledge, 2007
- <http://www.camus-society.com/camus-football.html>, 18.09.2011
- www.sporbilim.com
- www.olympic.org